

José Antonio Corraliza

Sociòleg i doctor en Psicologia, amb una tesi doctoral sobre les dimensions afectives del medi construït. Professor de Psicologia Ambiental, Psicologia Social i de Percepció Ambiental a la Universitat Autònoma de Madrid (Departament de Psicologia Social i Metodologia).

Ha escrit els llibres *La experiencia del ambiente* (Madrid, Tecnos, 1987), i ha coeditat els titulats *Comportamiento y Medio Ambiente* (Madrid, 1988), *La conservación del entorno – La Conservación del En-*

torno. Programas de Intervención en Psicología Ambiental (Sevilla, Agencia del Medio Ambiente, 1988), *El comportamiento en el medio natural y construido* (Mèrida, 1994). El 1994, publica el llibre *Educación Ambiental: Conceptos y Propuestas* (Madrid, CSS). És coeditor del llibre *People, Places and Sustainability (2003)* i també del titulat *Medio ambiente, bienestar humano y responsabilidad ecológica* (2006).

Des del 1993, ha desenvolupat projectes d'investigació sobre les creences i actituds ambientals de

la població espanyola. Actualment, duu a terme investigacions centrades en percepció de paisatge, qualitat ambiental percebuda, aspectes psicosocials de la gestió d'espais naturals protegits i creences i actituds ambientals.

4. L'experiència humana del verd urbà

4.1. Introducció

La ciutat és l'artefacte tecnològic més impressionant mai imaginat per l'ésser humà. És una forma d'assentament territorial forjada com a resultat d'un procés d'adaptació complex, orientat fonamentalment per la satisfacció de les necessitats d'eficiència productiva. La vasta concentració de pobladors que suposa la ciutat moderna té uns avantatges indiscutibles per a la millora de la productivitat econòmica, l'eficiència dels serveis i, en definitiva, per a la racionalització de la vida. És l'indicador més clar i contundent de la modernitat. Durant molt temps, a més, la ciutat, amb les seves llums i les seves ombres, ha estat, i encara avui és, un dels majors reclams de millora vital. En efecte, la major part de l'empobrida població condensa els seus somnis en el fet de poder arribar a una gran ciutat on encara, creu, podrà trobar remei als problemes d'escassetat i exclusió social. Això explica el vertiginós creixement de les grans concentracions metropolitanes, especialment en els països encara no desenvolupats.

Les ciutats, com a hàbitat que concentra progressivament una major quantitat de persones, han crescut espectacularment en el darrer segle. I el nombre de concentracions metropolitanes continua creixent. Recentment, Rifkin ha indicat que el nombre de ciutats de més d'un milió d'habitants és de 414, i en pocs anys s'espera doblar aquesta xifra.

La ciutat, doncs, és l'hàbitat natural en la societat moderna. Però, com a hàbitat, la nostra espècie encara no s'hi ha adaptat completament i això planteja problemes de caire molt divers. El conjunt d'aquests problemes ha estat considerat sota el rètol de la qualitat de la vida urbana. Aquest tema obre un ventall infinit de problemes, l'enumeració dels quals ocuparia les pàgines destinades a aquest capítol. De tots ells, el que volem plantejar aquí es refereix al dèficit d'estimulació produït per l'absència de referents naturals en la bigarrada plàstica de la ciutat moderna. Aquests referents naturals han trobat el seu nucli de discussió al voltant del tema dels espais verds a la ciutat, que, amb major expressivitat, Kaplan, Kaplan i Ryan (1998) han denominat la "natura de la vida quotidiana".

4.2. El verd urbà: retòrica de la qualitat de vida?

La presència d'elements verds en els paisatges urbans és una de les necessitats més sentides explícitament per la població. En un estudi realitzat l'any 2005 pel CIS, a la pregunta d'avaluació de la importància d'una sèrie de problemes ambientals, el 91% de la mostra enquestada reconeixia que la falta d'espais verds és "personalment un problema considerat molt i força important" (CIS, 2005), per damunt d'altres problemes com ara la brutícia dels carrers, el soroll o la contaminació de les ciutats.

Les dades descriptives precedents reflecteixen la importància que la presència o absència d'espais verds té per a la persona, en un nivell comparable al d'altres temes que formen part del discurs de la preocupació ecològica, vinculat a les amenaces de supervivència de la vida en el planeta. Des d'un

José Antonio Corraliza

Universitat Autònoma de Madrid
(UAM)

	Molt	Bastant	Poc	Gens	NS/NC	(N)
La qualitat de l'aigua que bevem	68	26	4	0	1	(2490)
L'eliminació de les escombraries domèstiques	58	37	3	0	1	(2490)
La manca d'espais verds	51	40	6	1	2	(2490)
Els incendis forestal	77	21	1	0	1	(2490)
La brutícia dels carrers	48	43	8	1	1	(2490)
El soroll	47	40	11	1	2	(2490)
Els abocaments dels residus industrials	74	22	2	0	2	(2490)
La contaminació de les costes	75	22	2	0	2	(2490)
La contaminació dels rius	79	19	1	0	1	(2490)
La contaminació de les ciutats (fums, gasos)	74	24	2	0	1	(2490)
L'excés d'il·luminació de les grans ciutats	28	38	22	6	7	(2490)
L'emmagatzematge de residus radioactius	72	20	2	1	5	(2490)

Taula 1. Per a cada un dels problemes següents relacionats amb el medi ambient, voldria que em digués si personalment és un problema molt, bastant, poc o gens important per a vostè (en percentatges).

punt de vista tècnic, òbviament no tots els problemes tenen la mateixa rellevància, però, sens dubte, aquestes dades reflecteixen la importància que, per al benestar humà, tenen els espais verds, com a indicador de qualitat de vida.

Aquestes dades també es poden entendre com el reflex d'una "moda" i, com a tal, donen fe de la sensibilitat a un ús, manera o costum que està en voga durant un cert temps en el nostre entorn. Alguns autors ho interpreten així, però, segons la nostra opinió, aquestes dades reflecteixen una necessitat bàsica del subjecte perceptor humà. Aquesta motivació s'ha vist reflectida en molts altres estudis i indica que la natura és un referent motivacional per a les persones que va més enllà de la moda, i està vinculada a aspectes crucials del funcionament psicològic humà.

En aquest sentit, es poden esmentar, per exemple, altres evidències empíriques. És el cas d'un estudi sobre espais naturals protegits. Com és sabut, els espais naturals protegits a Espanya són escenaris molt visitats i algunes dades recents indiquen que s'hi produeixen més de trenta milions de visites. Un interrogant que es deriva d'això es refereix a la motivació bàsica dels visitants d'aquests espais. En un estudi realitzat fa alguns anys (Corraliza, García i Valero, 2002) s'aborda aquesta qüestió referida als parcs naturals. La figura 1 recull una anàlisi resumida de les raons reconegudes d'aquestes visites en una mostra de més de mil persones. Com es pot veure en la figura esmentada, la raó més important adduïda pels participants de l'estudi s'agrupa en la categoria de "recerca del contacte directe amb la natura". Igualment, s'hi pot observar que la freqüència amb què apareix aquesta motivació és superior a d'altres, com ara els desigs d'"evasió" (*sortir fora, trencar la rutina, viatjar*, etc.) o la recerca d'una activitat recreativa específica (*fer esport, viure aventures*, entre d'altres). En altres anàlisis del mateix estudi, s'analitza la importància de tenir experiència directa de contacte amb el paisatge i la fauna de l'entorn. I, en efecte, el que se'n dedueix és

l'extrema importància que té l'experiència d'estar en contacte directe amb la natura.

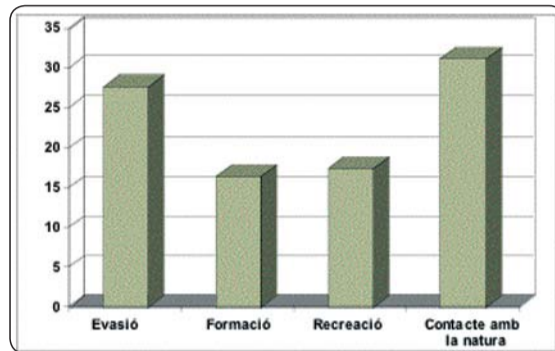

Fig. 1. Raó principal de la visita a un parc natural.
Font: CORRALIZA, GARCÍA i VALERO, 2001

En resum, la natura, en les seves múltiples formes, té una gran importància per a nosaltres, com a membres de l'espècie *Homo sapiens*. La natura no és un complement decoratiu més; és un referent que ens connecta amb altres formes de vida i amb allò que hem estat (la memòria filogenètica). En una monografia de gran rellevància, ja clàssica (vegeu Kaplan i Kaplan, 1989) s'hi addueix un ampli ventall de raons que expliquen la importància del contacte directe amb la natura. En efecte, aquests autors assenyalen que la recerca del contacte directe amb la natura s'explica per quatre raons fonamentals. La primera es refereix al valor d'allò imponent, d'allò que està més enllà de nosaltres mateixos i ens espanta; la segona, per la recerca del contacte amb formes de vida que tenen valor en si mateixes; la tercera, per l'ansia envers aquells elements que produeixen fascinació i atracció irresistible; i la quarta, probablement la més important, perquè la natura, o els seus elements, ens permeten establir la relació entre nosaltres mateixos i unes altres formes de vida (*relatedness*). Aquesta darrera raó és, sens dubte, la més important, ja que reflecteix la intensa recerca de l'ésser humà per la seva ubicació en el sistema de la vida i els factors que hi influeixen. En efecte, Kaplan i Kaplan (1989, 202) escriuen sobre això:

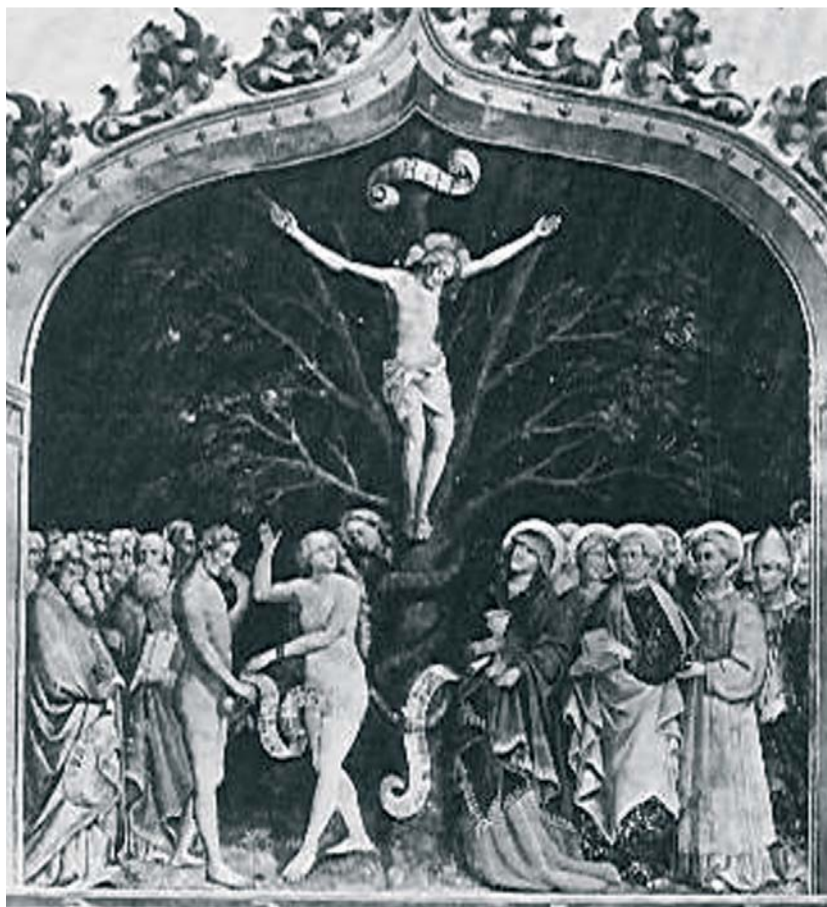
En resum, la natura, en les seves múltiples formes, té una gran importància per a nosaltres, com a membres de l'espècie *Homo sapiens*. La natura no és un complement decoratiu més; és un referent que ens connecta amb altres formes de vida i amb allò que hem estat (la memòria filogenètica). En una monografia de gran rellevància, ja clàssica (vegeu Kaplan i Kaplan, 1989) s'hi addueix un ampli ventall de raons que expliquen la importància del contacte directe amb la natura. En efecte, aquests autors assenyalen que la recerca del contacte directe amb la natura s'explica per quatre raons fonamentals. La primera es refereix al valor d'allò imponent, d'allò que està més enllà de nosaltres mateixos i ens espanta; la segona, per la recerca del contacte amb formes de vida que tenen valor en si mateixes; la tercera, per l'ansia envers aquells elements que produeixen fascinació i atracció irresistible; i la quarta, probablement la més important, perquè la natura, o els seus elements, ens permeten establir la relació entre nosaltres mateixos i unes altres formes de vida (*relatedness*). Aquesta darrera raó és, sens dubte, la més important, ja que reflecteix la intensa recerca de l'ésser humà per la seva ubicació en el sistema de la vida i els factors que hi influeixen. En efecte, Kaplan i Kaplan (1989, 202) escriuen sobre això:

“Vista la natura com una amenitat, pot ser reemplaçada per la tecnologia. Vista com una forma de vincle entre els humans i altres formes de vida, no té substituït”.

En realitat, si ens sentim més a prop de les formes de vida natural, les comprenem millor i, el que és més important, ens comprenem millor a nosaltres mateixos.

La demanda d'“espais verds” no és, doncs, reflex d'una simple moda, sinó l'expressió d'una necessitat que va més enllà i que explica el valor simbòlic que té la naturalesa mateixa. En efecte, els elements naturals, particularment la vegetació, han tingut una gran importància expressiva a l'hora d'exposar aspectes vinculats a les dimensions que tenen un major valor emocional i simbòlic per a l'ésser humà. Vitruvi, per exemple, establí la relació entre un dels espais més bells mai dissenyat per l'ésser humà (l'acròpolis grega) i el fet que la columnata sobre la qual es recolza el Partenó reflectís una còpia mimètica de la plàstica d'uns troncs d'arbre. Passa una cosa semblant amb l'extraordinari paper que els referents naturals adquireixen en la representació d'allò sagrat. Des de la imatgeria de la creu cristiana com un arbre (vegeu-ne un bon exemple en la figura 2), fins a la visió que ofereixen les columnes de la Sagrada Família de Gaudí a Barcelona (figura 3), els referents naturals, particularment els descriptius de la vegetació i del verd, han estat estretament vinculats a la representació d'allò misteriós i venerable.

Fig. 2. Misteri i caiguda de la redempció, de G. da Modena, realitzat cap al 1420. Fresc de la basílica de Sant Petroni (Bologna)

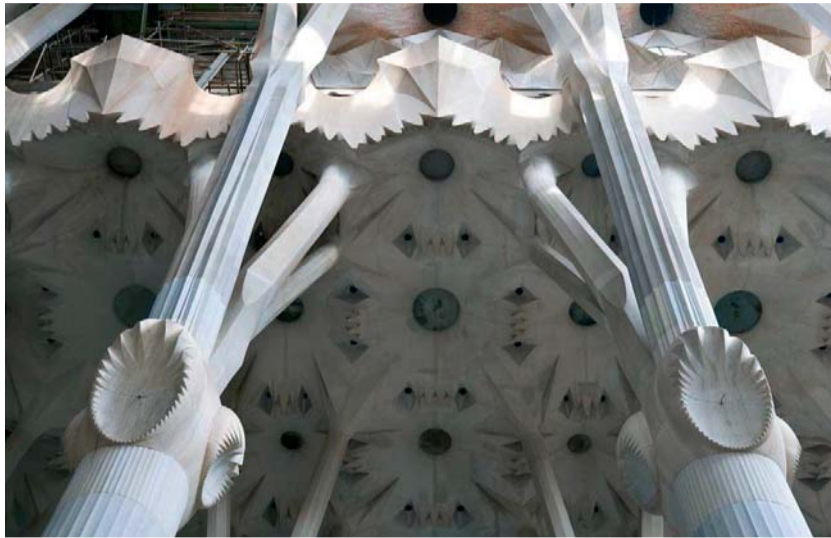

Fig. 3. Pilars i sostre de la Sagrada Família, d'A. Gaudí (Barcelona)

Aquests exemples, tot i que puguin semblar circumstancials, avalen la importància de l'experiència de la natura, així com el seu extraordinari valor com a referent simbòlic.

4.3. La natura urbana i els entorns restauradors

En algunes recerces realitzades des d'un àmbit diferent com és el de la psicologia ambiental, s'obtenen evidències de la importància que té per al benestar humà la contemplació de la natura. F. Olmsted, promotor de la creació i el disseny del Central Park de Nova York, va argumentar, per justificar aquest espai verd urbà, que els escenaris naturals permeten a les persones "fer servir la ment sense fatiga, i exercitar-la". En els espais verds, afegeix, "tranquil·litza (la ment) i la fas reviure i, així, a través de la influència de la ment sobre el cos, aconsegueix l'efecte d'una refrescant recuperació i una revigorització del sistema total de l'organisme" (Olmsted, 1865, p. 22). De fet, en el disseny i la configuració d'aquest conegut espai verd, es planegen "tortuosos camins, vistes i àmplies àrees d'estada perquè les persones s'hi relaxin".

D'aquesta forma, el pioner Olmsted, d'una manera intuïtiva, descobreix la importància que, per al benestar dels ciutadans, tenen els espais verds. Aquesta intuïció s'ha vist confirmada en una extensa producció científica empírica realitzada en el camp de la psicologia ambiental. Per exemple, Maussner (1995), en un treball en el qual demana a un conjunt de persones que descriguin l'experiència d'"estar en la natura", conclou que aquesta experiència està associada amb sentiments de relaxació, alhora que suposa una oportunitat reflexiva per "contemplar, somiar i recordar", i permet així un major aprofundiment sensitiu. A més, en aquest treball, l'autor conclou que "estar en la natura" està associat també al fet de sentir-te lliure de compromisos i trencar amb la rutina de la vida diària, i anota també que en l'enumeració d'aquestes idees no es registren diferències entre el que diuen les persones d'extracció rural i típicament urbana; l'experiència és identificada d'una manera similar en els dos segments de mostra seleccionats. Aquestes idees de la gent sobre la naturalesa es poden traslladar a l'experiència dels espais verds urbans. En realitat, la seva existència es

justifica en aquesta necessitat d'endinsar-se en un univers que permeti a la persona recuperar-se de la sobrecàrrega d'estímul que suposa l'experiència diària i constant dels entorns urbans altament tecnificats, així com de les rutines i les obligacions que s'hi associen.

Això coincideix amb evidències empíriques obtingudes en altres treballs de recerca que subratllen l'important paper que tenen els espais verds en la "restauració" i la recuperació de l'equilibri psicològic.

La definició d'entorns restauradors prové d'un treball de Kaplan (vegeu Kaplan, 1995) en què descriu l'existència d'entorns que, per les seves característiques físicoespacials i no espacials, contribueixen a afavorir la recuperació de l'equilibri psicològic i el retorn a una situació de congruència entre la persona i l'ambient. Ha estat després d'aquest treball quan s'ha desenvolupat un corpus de recerca empírica relacionat amb els recursos ambientals molars i moleculars que faciliten la restauració. Dins dels espais que, per ells mateixos, constitueixen entorns restauradors es troben els espais verds urbans.

Des dels seus orígens a principis dels anys vuitanta, el concepte de "restauració" o "recuperació" ha estat objecte d'una disputa, en ocasions latent i més recentment de manera totalment explícita, entre aquells autors i recerques que defineixen la restauració com el procés de reducció i recuperació d'experiències d'estrès, enfront d'aquelles altres recerques que utilitzen aquest mateix concepte per definir el procés de recuperació de la fatiga produïda per l'esforç de mantenir l'atenció directa i focal.

Entre els primers es troben els treballs d'Ulrich (1983) i Ulrich *et al.* (1991). Entre els segons es troben els treballs realitzats per Kaplan i Kaplan (1989). Les evidències empíriques són concloents sobre els efectes beneficiosos personals i socials de l'exposició a estímuls i paisatges amb elements naturals i verds, com ara arbres, vegetació de morfologia diversa, presència d'aigua, etc.

La línia de recerca d'Ulrich (Ulrich, 1983; 1984; Ulrich i Simons, 1986, Ulrich *et al.*, 1993), que assumeix que el primer nivell de resposta a un ambient és afectiu (més que cognitiu), intenta definir unes propietats estructurals de la configuració visual (complexitat, focalització, etc.) que desencadenen una resposta automàtica. L'experiència directa o simulada de la natura facilitarà els processos de recuperació d'experiències d'estrès i amenaçadores. Així doncs, la contemplació d'elements naturals o que evoquen la natura produiria, segons la interpretació d'Ulrich, efectes interpretables en termes de reducció del nivell d'activació i això es tradueix en l'expressió de sentiments positius, així com en el bloqueig de sentiments negatius. Un exemple de les evidències registrades des d'aquesta perspectiva el podem trobar en la figura 4. En aquesta figura es recull la durada del procés de recuperació d'una situació d'estrès induït (mitjançant l'exercici físic), en funció de tres condicions experimentals a les quals van ser sotmesos els participants en un treball de recerca; es registrava el temps que trigaven a recuperar-se de diferents alteracions fisiològiques després de 10 minuts d'exercici físic, en funció de la imatge que contemplaven: escenes de verd i naturalesa, escenes d'un carrer amb trànsit i d'un carrer de vianants. En el cas de la figura 4, es recullen les dades de recuperació de la tensió muscular, que, com es veu, es recupera molt abans quan es contempen escenes de naturalesa i de verd.

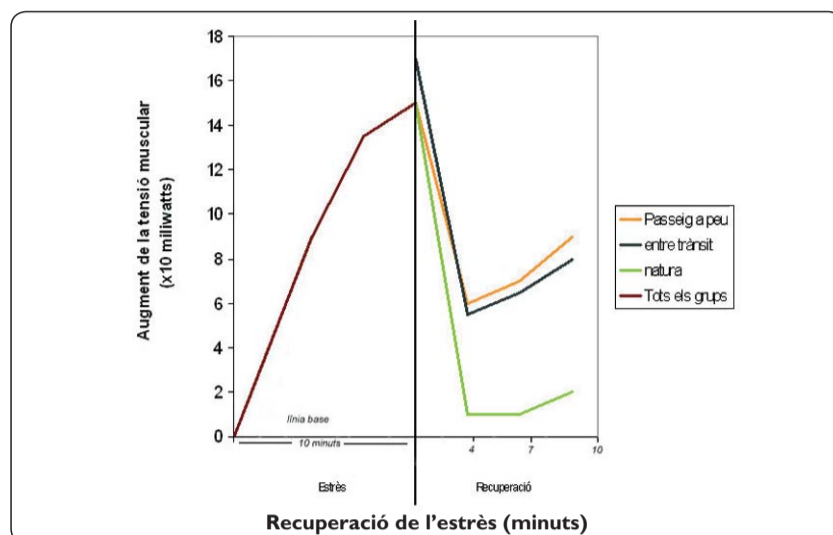

Fig. 4. Canvis en la tensió muscular (EMG) durant l'estress i la recuperació

Kaplan i Kaplan (1989: vegeu Kaplan, 1995), per la seva part, defineixen la restauració com a conseqüència de l'efecte relaxant i recuperador de la fatiga mental que produeix l'esforç de l'"atenció dirigida". En efecte, l'ús i la contemplació dels espais verds urbans permet a les persones "desenganxar-se", encara que sigui només per un moment breu, de l'esforç d'haver de prestar atenció obligatòriament a estímuls i informacions. Per contra, l'experiència associada a l'ús dels espais verds permet desenvolupar un esforç diferent, basat en prestar atenció a aquells estímuls i informacions als quals voluntàriament es vol prestar atenció, deixant de banda uns altres de més rutinaris o que exigeixen més esforç de la persona. Podem trobar-ne un exemple en els efectes recuperadors que té un simple passeig per un espai verd, una de les principals activitats que fan les persones en els espais verds urbans. El passeig, independentment dels atractius que el caminant pugui trobar en el seu recorregut, com a activitat, permet a la persona sentir-se atreta per elements informatius per als quals no cal un esforç d'atenció suplementari. D'aquesta forma, el passeig és una activitat que, per ella mateixa, constitueix l'eix de la distracció: és a dir, a través d'un passeig per una zona verda, la persona adquireix un nivell òptim de variacions estimulants que constitueixen l'eix de la recuperació d'esforços d'atenció exigits pel ritme de les activitats diàries. És el passeig sense un objectiu concret determinat per un espai verd urbà el que permet aquesta experiència recuperadora.

Segons Kaplan (1995), la capacitat restauradora dels escenaris naturals, en general, i dels espais verds en particular, té quatre característiques fonamentals:

- La fascinació —que produeix un escenari que és capaç de cridar l'atenció sense provocar esforç—,
- L'evasió (*being away*) —un paisatge que s'associa amb canvis en la localització en les activitats de la vida diària—,
- L'extensió —qualitat d'un escenari que el relaciona amb un altre de més ampli—, i
- La compatibilitat —existència d'un ajust òptim entre les metes personals i les demandes ambientals.

Diversos estudis han mostrat que els escenaris amb continguts i elements naturals, en comparació amb altres de no naturals i estrictament urbans o construïts, obtenen puntuacions més altes en aquestes quatre propietats.

Així doncs, tenim raons, i no només intuïcions, sobre el valor dels espais verds des del punt de vista de les persones. No només són un recurs per establir la retòrica de la qualitat de vida, en la manera com moltes promotores immobiliàries pretenen vendre blocs d'apartaments (sempre utilitzant el reclam dels espais lliures urbans, particularment els espais verds), sinó que són un equipament fonamental per mantenir un nivell adequat de qualitat ambiental.

Una pregunta interessant es refereix a la forma i la configuració dels espais verds. Sabem que, en la percepció d'entorns i de paisatges, hi tenen un paper important els continguts i els elements que formen part del paisatge, però també les variables de la seva configuració i forma. A continuació, repassarem algunes de les característiques a les quals cal prestar atenció a l'hora de millorar la qualitat escènica dels espais verds. Gran part dels comentaris que s'inclouen aquí es basen en una extrapolació de les evidències empíriques registrades sobre els paisatges més preferits.

4.4. Evidències sobre els paisatges més preferits

Pel que fa als paisatges més preferits, queden clarament confirmades dues evidències en els treballs realitzats: la preferència pels paisatges naturals i pels continguts més naturals dels paisatges urbans i, tal com s'ha subratllat anteriorment, les evidències dels efectes beneficiosos —restauradors— de l'experiència de la naturalesa.

En efecte, des dels primers estudis sobre aquest problema queda clarament establert que les persones consideren les seves “experiències amb els ambients naturals més positives i plenes que amb els paisatges humanitzats”, és a dir, la preferència de paisatges naturals o de paisatges urbans amb presència de natura, enfront de paisatges en els quals predominen clarament els senyals d'humanització. Aquest efecte clar i convergent s'ha registrat sempre a partir de comparar les mitjanes en preferència de paisatges urbans enfront de paisatges naturals o amb signes de naturalitat. En un treball previ de l'autor, es confirma aquest mateix efecte en l'avaluació de paisatges de la ciutat de Madrid i s'hi troben mitjanes significativament més altes en els paisatges que denomina natural-urbà enfront d'urbà-urbà. En aquest mateix període, Herzog (1989) i Sheets i Manzer (1991) confirmen una vegada més unes puntuacions de preferència més altes en paisatges urbans o construïts amb presència d'elements naturals (fonamentalment vegetació). Purcell, Lamb, Mainardi i Falchero (1994), que estudien tres tipus diferents de respostes de preferència (preferència general, preferència d'un lloc per viure, preferència d'un lloc per visitar), troben que a totes tres és més alta l'expressió de preferència per llocs naturals que per llocs urbans.

Més recentment, Herzog, Collen, Maguire i Nebel (2003) troben diferències clares i significatives entre la preferència de paisatges urbans (2,01 sobre 5) i la registrada per a paisatges naturals (3,43 sobre 5). I Herzog i Chernick (2000) confirmen unes diferències significatives en les puntuacions en tranquil·litat induïda per llocs naturals (4,24 sobre 5) enfront de llocs urbans (2,02). En aquest mateix treball, els autors troben que els

participants, de manera consistent, puntuen més alt el perill percebut en llocs urbans (2,66) enfront de llocs naturals (1,89). I un treball experimental realitzat per Korpela, Klemettila i Hietanen (2002) mostra una reacció emocional diferenciada mitjançant la selecció d'una expressió vocal d'ira o d'alegria; aquests autors confirmen que el temps de reacció a les expressions vocals d'ira va ser significativament menor després de la presentació de paisatges urbans, i que el temps de reacció a les expressions d'alegria va ser menor després d'estar exposat a imatges de paisatges naturals. Aquests resultats són interpretats en relació amb uns altres obtinguts per Parsons, Tassinary, Ulrich, Hebls i Grossman-Alexander (1998) que, en enregistrar les reaccions davant de dos vídeos de 10 minuts amb continguts urbans i naturals respectivament, van confirmar que els participants que van veure el vídeo urbà van mostrar una major activitat simptomàtica d'estrès i d'afectes negatius que els que van veure el vídeo d'escenes naturals (vegeu també Parsons i Daniel, 2002).

4.5. Qualitats escèniques dels paisatges urbans més atractius

Tal com s'ha dit, els espais verds i els escenaris naturals amb "verd" són, en principi, més preferits i beneficiosos que les escenes formades només per elements urbans. No obstant això, no tots els espais verds, pel simple fet de ser verds, són espais de qualitat escènica acceptable.

En la història de les nostres ciutats podem al·ludir a múltiples exemples que mostren el fracàs d'alguns espais verds, per diverses raons. En alguns casos, el fracàs d'aquests espais verds es produeix per la seva escala (o massa extensos o massa reduïts); en altres casos, per la seva ubicació en la trama urbana en àrees residuals o al costat de fonts de risc o de molèsties que n'afecten negativament la qualitat de l'estada (fàbriques, aparcaments, vies ràpides, etc.). En altres circumstàncies, el fracàs d'una àrea verda es produeix perquè no aconsegueix atreure pobladors i usuaris que omplin el lloc d'activitats i vida. Altres vegades, en fi, els espais verds es degraden per un ús inadequat dels visitants o perquè s'hi realitzen activitats marginals, i ambdós factors, degradació i activitats marginals, junts o per separat, provoquen el rebuig de la població. La història de la planificació urbana d'espais verds està plena de circumstàncies d'aquest tipus que han redundat en la pèrdua d'efectivitat d'aquests importants equipaments per a la qualitat de vida i el benestar de les persones.

Moltes vegades, l'aparició d'aquests problemes es produeix perquè s'han comès errors greus en la seva concepció, ubicació i planificació. A vegades, els espais verds ben concebuts i planificats es degraden per una gestió o estratègia de manteniment inadequades. En els capítols precedents d'aquest llibre es pot trobar informació per prevenir i fer front a aquests riscos. En aquest apartat, volem destacar aquelles propietats que, a priori i en termes generals, poden explicar l'atractiu dels espais verds urbans. Molts dels punts tractats aquí es basen en una contribució recollida d'un dels textos amb aportacions més constructives publicat en els darrers deu anys (Kaplan, Kaplan i Ryan, 1998). En aquesta obra, els autors, partint del concepte de "*pattern*" de l'arquitecte C. Alexander, identifiquen les qualitats més destacables que poden fer més atractius els espais del que ells anomenen "la natura quotidiana". De la lectura d'aquest llibre es dedueixen algunes orientacions i trets generals que han de ser tinguts en compte

en el disseny i la configuració dels espais verds urbans. Se n'exposen alguns a continuació i, tot i el risc de fer-ne una enumeració lleugerament maniquea, es divideixen, a efectes merament didàctics, en trets predictors de preferència i trets detractors de preferència.

a) *Trets detractors de preferència*

S'inclou aquí l'enumeració d'alguns elements que, extrapolats d'evidències empíriques preses de diferents estudis de percepció del paisatge i d'avaluació de la qualitat escènica, poden resultar útils per prevenir rebuïgs per part dels usuaris dels espais verds urbans. De tots els factors que afecten la qualitat escènica dels espais verds urbans, el fet que pot resultar més greu es relaciona amb l'abandonament i la manca de visitants en un espai verd urbà. Normalment, aquest fet és la causa de problemes posteriors que acaben per convertir l'espai verd urbà en un veritable gueto, ignorat per la generalitat dels seus usuaris potencials. El contrari d'això s'ha conegut en la literatura com a "popularitat" dels espais verds, per indicar aquells espais que acaben atraient molta gent i que, en ocasions, superen la seva pròpia capacitat de càrrega, fet que provoca que l'excessiva presència de persones afecti la qualitat mateixa de la visita o de l'estada en l'espai verd. S'ha de pensar que, excepte en circumstàncies excepcionals, l'escassa presència de persones en un espai verd urbà estarà relacionada amb la seva manca d'atractiu. I, gràcies a la recerca, es coneixen alguns dels trets que poden explicar aquesta manca d'atractiu. Entre aquests trets es poden esmentar, seguint Kaplan, Kaplan i Ryan (1998), els següents:

- **L'extensió indiferenciada:** els espais verds urbans excessivament extensos, sense àrees diferenciades i perceptibles per als usuaris, es converteixen en espais on la persona perd el control i, per contra, pot arribar a sentir-se amenaçat per activitats que hi tenen lloc i de les quals els usuaris no s'assabenten. A més, aquest tipus d'espais acostumen a acollir activitats marginals que no es poden dur a terme en altres espais urbans amb un cert nivell de control social espontani.
- **La indeterminació espacial:** la falta de precisió en el detall de l'organització de l'espai verd o la repetició avorridora d'un mateix element (per exemple, la mateixa cobertura vegetal) convergeix en una concepció de l'espai com a espai monòton, mancat d'atractiu pel fet que, efectivament, no proporciona un dels elements essencials en la motivació per a l'ús de l'espai verd urbà: l'entreteniment basat en la variació d'estímul que ha de proporcionar l'espai verd. Això, a més, pot produir una sensació asfixiant de confusió (dificultats per "comprendre" l'espai) en l'ús i els desplaçaments per aquest espai que pot arribar a provocar una sensació infundada, però emocionalment efectiva, d'inseguretat en la qual es basarà el rebuig envers el lloc.
- **Manca de focalització:** aquest tret acostuma a anar associat amb la indeterminació espacial. La falta de focalització es produeix per la manca d'elements destacables que proporcionin identitat al lloc. La falta de focalització s'associa amb el caràcter amorf d'un lloc, difícilment mal·leable en la ment de la persona i, en conseqüència, incomprensible. La presència d'elements focals, a més de

donar identitat al lloc, proporciona al subjecte perceptor els recursos suficients per implicar-se en l'activitat de l'exploració i del descobriment del conjunt de la zona verda o d'altres parts de la zona. Per ells mateixos, els elements de focalització incrementen l'interès personal en l'exploració de l'espai i poden ser el millor recurs per trencar l'estructura indiferenciada d'una àrea verda. Entre els elements que atorguen focalització, es poden esmentar els equipaments complementaris a l'espai verd (una font, un llac, una torre, per exemple), elements d'ornament (com ara, per exemple, una estàtua, un monument o un tractament de jardineria), una àrea d'ús especialitzat (un equipament recreatiu, per exemple) o una variació geològica o morfològica, com pot ser un monticle o una "plaça" o els mateixos vials de la zona verda. A més, Kaplan, Kaplan i Ryan, en el text esmentat abans, destaquen l'important paper que poden arribar a adquirir, com a element focal, un arbre monumental o un conjunt d'arbres dins d'un espai verd.

- **L'obstrucció de vistes:** és la característica que tenen els espais verds en els quals la persona té dificultats per ubicar el lloc i per ubicar-s'hi. La densa vegetació, la falta de panoràmiques també pot proporcionar al subjecte perceptor una sensació insuportable d'incertesa per falta d'orientació i, en conseqüència, dificultats per planejar els seus moviments en l'espai verd.
- **Indicis de degradació:** la cura i el nivell de manteniment d'un espai verd és crucial per afavorir una transacció adequada entre els usuaris i l'espai mateix. La presència d'indicis d'abandonament de l'espai (com ara el deteriorament de l'equipament, per exemple), de falta de neteja, de falta de manteniment de l'espai verd són elements que formen part de l'escala de la degradació d'un espai verd urbà: un nivell mínim de deteriorament condueix inevitablement a un grau de deteriorament més gran. La gestió i la cura d'un espai verd urbà és, en conseqüència, un recurs fonamental d'educació de la població en la cura de l'espai. Poques persones se sentiran involucrades en un espai abandonat; qualsevol pot implicar-se a tenir cura d'un espai que, per una circumstància excepcional, presenta un símptoma de deteriorament.

Aquests són alguns trets que poden explicar les raons per les quals un espai verd urbà té extraordinàries dificultats per arrelar com a espai públic, de propietat comuna, en una comunitat. En qualsevol cas, resulta convenient també enumerar algunes qualitats que, a priori, podem predir que incidiran positivament en l'atractiu d'un espai verd.

b) *Trets predictors de preferència*

Són molts els aspectes predictors de preferència que es poden tenir en compte. Alguns espais verds tenen un valor que deriva de la connotació històrica o simbòlica de l'espai verd. Acostuma a passar amb els parcs i jardins més importants de les ciutats europees. Són escenaris molt populars, carregats de simbolisme i amb un atractiu que va més enllà de les seves pròpies qualitats intrínseques: s'han convertit en un referent crucial de la identitat mateixa de la ciutat. No acostuma a ser el cas, però, de la major part dels espais verds que, a vegades, són tractats com un equipament

conjuntural per a un moment o una necessitat donada (per exemple, per apaivagar un cert nivell de resposta veïnal). No obstant això, cal dir que qualsevol espai verd pot arribar a convertir-se en l'element vertebral de la identitat de la comunitat de referència, amb la condició que obtingui un determinat nivell de popularitat i es converteixi en el lloc que acull les activitats d'aquesta comunitat. Caldrà que, inicialment, resulti atractiu com a escenari i, per tal d'aconseguir-ho, es poden tenir en compte algunes de les qualitats que s'enumeren a continuació.

La major part de les qualitats que s'enumeraran descriuen com és l'experiència perceptiva agradable d'un paisatge, fet que explica òbviament que sigui preferit. En la nostra recerca, vam utilitzar com a referent conceptual bàsic el denominat model informacional de Kaplan i Kaplan (1989). Aquest model es basa en la importància de dues activitats del procés de percepció: comprensió i exploració. Comprendre i explorar són dues de les necessitats bàsiques que expliquen la qualitat de l'experiència perceptiva. La manera com es satisfacin explicarà en gran mesura el judici de preferència del subjecte perceptor. D'aquest model es dedueixen les quatre propietats bàsiques dels paisatges més preferits. Dues d'aquestes propietats, la coherència i la llegibilitat, estan relacionades amb l'activitat mental de la comprensió (donar sentit) del paisatge considerat. I les altres dues, complexitat i misteri, ho estan amb l'activitat mental de l'exploració (inferir qualitats no directament presents en un paisatge). Se suposa, des d'aquest punt de vista, que com més gran sigui la puntuació en aquestes quatre propietats, més preferit resultarà l'escenari avaluat. Per tant, un espai verd de qualitat escènica ha d'aspirar a reflectir aquestes quatre propietats.

La **coherència** es refereix a les qualitats que permeten al subjecte perceptor trobar el sentit i captar l'ordre d'un espai verd. Això resulta crucial perquè la persona pugui diferenciar les àrees i planejar la satisfacció dels seus objectius en l'espai verd. La coherència està relacionada amb l'ordre del planejament i amb la qualitat d'un contrast moderat entre els diferents elements que formen un espai verd urbà.

La **llegibilitat** (relacionada també amb l'activitat mental de la comprensió) es refereix al grau en què un espai verd urbà o una de les seves parts conté elements que el fan diferent, fàcilment comprensible i que, per tant, faciliten l'orientació de l'observador. En certa mesura, la llegibilitat està relacionada amb la presència al parc d'icones destacables que poden ser elements aïllats (per exemple, una font) o el resultat de la trama del parc (els sistemes viaris, per exemple).

La **complexitat** (relacionada amb l'activitat mental de l'exploració) descriu el grau en què un espai verd urbà està format per una gran quantitat i diversitat d'elements. Fa referència, per tant, a la riquesa de recursos escènics del lloc. Normalment, com més complex sigui, més atractiu resulta l'espai verd. La complexitat es pot aconseguir per la presència d'elements vegetals o d'equipament variats. En alguns casos, s'observa la llei segons la qual hi hauria un nivell òptim de complexitat. És a dir, es tracta d'introduir un nivell de varietat que no sigui completament extremat i seria d'aplicació aquella regla general segons la qual "una escassa varietat produeix monotonia, i molta varietat carrega").

El **misteri** fa referència a un paisatge o escena que resulta rellevant per la informació que promet, més que per la informació que proporciona directament al subjecte perceptor. Es destaquen, així, les qualitats dels elements

de configuració que proporcionen intriga i susciten la curiositat sobre l'espai (hi ha alguna cosa més per veure) i provoquen la sensació que es pot descobrir alguna cosa nova. Entre els elements que indueixen misteri, es pot esmentar l'existència de pantalles que oculten (però deixen entreveure) el que conté un lloc, o les corbes i els camins tortuosos que inciten a descobrir el que segueix.

Hi ha molts trets d'un espai verd urbà que poden proporcionar nivells òptims en aquestes quatre propietats. A continuació, enumerarem alguns trets predictors de la preferència perquè, precisament, incideixen en alguna d'aquestes quatre propietats bàsiques. Es poden esmentar els següents:

- L'**accés visual**. Es proposa que s'incloguin en l'espai verd punts d'interès que ajudin a captar l'ordre del lloc i a comprendre'l, totalment o parcial.
- Els **espais clarejats** (per exemple, a través de l'espaiament de la vegetació), que permetin diferenciar parts de l'espai i facilitin la identificació de camins.
- La **familiaritat**. En aquesta qualitat no es proposa simplement que els espais verds continguin els elements ja coneguts i més comuns de l'àrea de la comunitat de referència. Es tracta simplement de destacar el paper important que, en la preferència d'un paisatge, té la presència d'alguns elements (com a gest de complexitat) que connectin amb alguns dels elements més familiars per als seus usuaris.
- La **profunditat**. Es proposa, a més, que l'espai verd ofereixi la possibilitat de diversos plans i que el disseny afavoreixi recorreguts exploradors.
- La **presència de canvis**. Amb la finalitat d'aconseguir un nivell òptim de complexitat és útil introduir variacions en els elements de configuració de l'espai verd. Les alteracions en la textura dels viaris, per exemple, o en la vegetació dels prats poden promoure una major implicació del perceptor.
- La **presència de sorpreses**. L'aparició d'elements sorprenents, no esperats o que "xoquin" està associada amb l'experiència de la fascinació i amb el grau en què resulta memorable un recorregut o una activitat en un espai verd.
- L'**aïllament**. En enunciar aquest tret ens referim al fet que l'espai verd contingui elements que "trenquin", en alguna mesura, amb els entorns més rutinaris de l'usuari (la resta dels espais urbans), que reflecteixin la idea que l'espai verd urbà és un món per ell mateix i que proporcionin l'experiència d'estar en un "món diferent" (tal com la proporciona el denominat "jardí japonès"). L'exotisme d'algunes solucions en espais urbans pot resultar una mica pedant, però portat a la pràctica amb moderació pot ser un element que incrementi la fascinació per l'espai verd i constitueixi, per ell mateix, un recurs de relaxació de gran interès (la tradició, per exemple, de roserars o arborètums de diferent tipus en molts dels parcs de les nostres ciutats pot ser un exemple d'aquest tret).

Podríem continuar afegint trets que reflectissin les qualitats ideals dels espais verds. Aquests són alguns dels trets que, pel que sabem, incideixen

xen positivament sobre el grau en què es pot apreciar un espai verd urbà. L'estima pública envers un espai verd és un aval per al seu èxit i per a la seva integració equilibrada en el conjunt de la trama urbana. Sense aquesta estima pública, l'espai verd més brillant que puguem imaginar s'acaba convertint, com s'ha dit abans, en un gueto urbà més, que trenca la continuïtat de la trama urbana, en lloc d'alleugerir-la. De la qualitat dels espais verds urbans depèn, en gran mesura, la qualitat ambiental d'una ciutat i el seu grau de cohesió social i territorial.

4.6. Decàleg per a la qualitat escènica dels espais verds urbans

Els trets i els elements indicats fins ara reflecteixen l'extrapolació d'algunes evidències empíriques preses a partir de la recerca sobre percepció de paisatges, urbans i naturals. Més enllà de la seva fonamentació, l'autor desitja proposar-los com a elements de debat i de discussió sobre la qualitat escènica dels espais verds urbans. Durant molt de temps, el debat sobre els espais urbans (particularment en els barris nous) s'ha centrat només en la seva quantitat: no és estrany que l'indicador més utilitzat sigui el de superfície d'espais verds per persona. En l'actualitat, i en la tradició de la ciutat europea, el debat s'ha de centrar, a més, en la qualitat escènica i en la dinàmica dels espais verds mateixos. Amb la finalitat de contribuir a aquest debat, aquest treball conclou amb una proposta de deu criteris per millorar la qualitat dels espais verds urbans, que es recullen a continuació:

1. L'espai verd urbà ha de ser **un entorn saludable, higiènic**, amb mecanismes permanents de control i que evitin la contaminació de tota mena (de l'aire, del sòl, acústica, etc.)
2. L'espai verd urbà ha de reflectir **un nivell adequat de manteniment**, tant de l'equipament com dels elements d'ornament. Té una especial importància el manteniment de la vegetació i d'altres elements naturals que hi siguin presents (com l'aigua, per exemple).
3. L'espai verd urbà ha de constituir un **espai segur i de refugi** per al ciutadà, enfront de la duresa de l'artefacte tecnològic urbà i enfront dels riscos de convertir-se en un espai urbà residual (gueto). Cal extremar, doncs, les mesures de control espontani del lloc i els rituals que promoguin l'apropiació de l'espai.
4. L'espai verd urbà ha de ser **llegible i interpretable**; això requereix que tingui una estructura clarament diferenciada i que contingui elements de focalització, així com informació bàsica sobre els elements naturals que el formen.
5. L'espai verd urbà ha de tenir la propietat de l'**obertura i l'accessibilitat visual**, que permeti a les persones captar-ne l'amplitud i els diversos nivells d'integració i configuració espacial que conté.
6. L'espai verd urbà ha d'incloure **la qualitat de la diversitat** en dues accepcions: la diversitat espacial, mitjançant la consecució d'un nivell de contrast moderat, i la diversitat social, mitjançant la promoció de la concentració de persones i d'activitats socials variades.

7. L'espai verd urbà s'ha de dissenyar pensant en la seva **productivitat com a espai**, és a dir, el disseny i la planificació han d'estar orientats a promoure l'ús i la "colonització" de l'espai en el seu conjunt i en les diferents àrees que el componguin. Un espai verd urbà sense pobladors derivarà en un gueto urbà.
8. L'espai verd urbà ha de contenir elements que suposin una **oportunitat recreativa diversificada**: els elements de passeig, d'estada, esportius i d'entreteniment han d'oferir l'oportunitat de recuperar l'equilibri psicològic amenaçat per la sobrecàrrega d'estímul característic de la vida urbana. És crucial que aquests elements s'estructurin tot promovent l'experiència del descobriment exploratori.
9. L'espai urbà ha de proporcionar **escenaris atractius per la seva bellesa**. La satisfacció estètica, aconseguida mitjançant la combinació de continguts variats, així com de formes, tonalitats, textures diverses, proporciona un afegit de valor intangible a l'espai verd urbà.
10. L'espai verd urbà ha de ser objecte d'un **programa acurat i detallista de seguiment i gestió** que posi l'accent no només a preservar les qualitats originals del disseny tal com ha estat planificat, sinó que incorpori elements correctors del propi projecte inicial, així com d'altres alteracions degradants que puguin sorgir com a conseqüència de les activitats i usos dels seus pobladors. **Mai no s'ha d'oblidar que l'obertura d'un espai verd urbà és només el principi del projecte**, per molt sòlids que siguin els supòsits en què s'hagi basat aquest projecte.

Fins aquí aquest decàleg bàsic per promoure la qualitat escènica dels espais verds urbans. No s'hi han inclòs tots els elements que els proporcionen qualitat, sinó els que, en el moment present, es consideren més rellevants.

Més enllà d'una exposició dogmàtica, l'enumeració d'aquest decàleg vol ser una invitació a continuar amb el debat i la discussió. Els espais verds urbans, la natura de la vida diària, mereixen aquest debat. La qualitat ambiental també. I, per descomptat, també mereix aquest debat el noble desig de contribuir a millorar el benestar dels ciutadans.

4.7. Referències bibliogràfiques

- CIS (2005), estudi 2590, gener-febrer de 2005, Butlletí 38, maig-agost de 2005. http://www.cis.es/cis/opencms/-rchivos/Boletines/38/BDO38_index.html.
- CORRALIZA, J. A.; GARCIA, J. i VALERO, E. (1992), *Los parques naturales en España. Conservación y disfrute*. Madrid: Mundiprensa.
- HERZOG, T. R. (1989), "A cognitive analysis of preference for urban-nature". *Journal of Environmental Psychology*, 9, 27-43.
- HERZOG, T. R. i CHERNICK, K. K. (2000), "Tranquility and danger in urban and natural settings". *Journal of Environmental Psychology*, 20, 29-39.
- HERZOG, T. R.; COLLE, J.; MACGUIRE, C. P. i NEBEL, M. B. (2003), "Assessing the restorative components of environments". *Journal of Environmental Psychology*, 23, 159-170.

- KAPLAN, R. i KAPLAN, S. (1989), *The experience of Nature*. N. York: Cambridge University Press.
- KAPLAN, S. (1995), "The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework". *Journal of Environmental Psychology*, 15, 169-182.
- KAPLAN, R.; KAPLAN, S. i RYAN, R. L. (1998). *With people in mind: Design and management of everyday nature*. Washington, D.C: Island Press.
- KORPELA, K.; KLEMETTLÄ, T. i HIETANEN, J. K. (2002), "Evidence for rapid affective evaluation of environmental scenes". *Environment and Behavior*, 34, 634-650.
- LAUMANN, K.; GÄRLING, T. i MORTEN, K. (2001), "Rating scale measures of restorative components of environments". *Journal of Environmental Psychology*, 21, 31-44.
- MAUSSNER, C. (1996), "A kaleidoscope model: defining natural environment". *Journal of Environmental Psychology*, 16, 335-348.
- OHTA, H. (2001), "A phenomenological approach to natural landscape cognition". *Journal of Environmental Psychology*, 21, 387-403.
- OLMSTED (1865). "The value and care of parks". Reimprès en Nash, R. (Ed.). (1968). *The American Environment: Readings in the History of Conservation*. Reading, MA: Addison-Wesley (p. 18-24) (vegeu també www.fredericklawolmsted.com).
- PARSONS, R. i DANIEL, T. C. (2002), "Good looking: in defense of scenic landscape aesthetics". *Landscape and Urban Planning*, 60, 43-56.
- PARSONS, R.; TASSINARY, L-G.; ULRICH, R. S.; HEBL, M. R. i GROSSMAN-ALEXANDER, M. (1998), "The view from the road: implications for stress recovery and immunization". *Journal of Environmental Psychology*, 18, 113-140.
- PURCELL, A. T.; LAMB, R. J.; MAINARDI, E. i FALCHERO, S. (1994), "Preference or preferences for landscape". *Journal of Environmental Psychology*, 14, 195-209.
- SHEETS, U. L. i MANZER, C. D. (1991), "Affect, cognition and urban vegetation. Some effects of adding trees a long city streets". *Environment and Behavior*, 23, 285-304.
- ULRICH, R. S.; SIMONS, R. F.; LOSITO, B. D.; FIORITO, E.; MILERS, M. A. i ZELSON, M. (1991), "Stress recovery during exposure to natural and urban environments". *Journal of Environmental Psychology*, 11, 201-230.